

**explaining the jurisprudential foundations
of resistance in the thought of Ayatollah Khamenei**

Received: 2022/10/11

Accepted: 2022/12/07

Ali maleki*

(188-209)

One of the most important tasks of any political system is to draw systematic and efficient strategies to draw the geometry of interactions inside the country and face other political units in the field of international relations. The strategy of the second step of the Islamic revolution based on the statement of the leader of the revolution; Ayatollah Khamenei is resistance. Examining the jurisprudential foundations of resistance in the Islamic Republic can determine the way of interaction with countries, institutions and international organizations. The main question is, what is the position of the fundamentals of resistance desired by Ayatollah Khamenei in the system of Shia jurisprudence and which of the chapters of jurisprudence can it be explained? The most important achievement of the current research is the explanation of the jurisprudential foundations of resistance as a decisive component in the political and economic development of the Islamic society and overcoming the challenges caused by the power seeking of the global domination system. Therefore, it follows the hypothesis that; The concept of resistance intended by Ayatollah Khamenei can be explained with different jurisprudential chapters such as defensive jihad, taqiyyah, command for the good, and the like. This issue is also accepted by various religions and beliefs, including the United Nations Charter. This research, with a descriptive and analytical method, during discussions and topics such as confronting tyranny inside the country and negation of domination, independence, achieving modern Islamic civilization in the field of international relations, deals with the jurisprudential explanation of the foundations of resistance in order to be able to provide a reasonable and comprehensive explanation of it. to confront the Muslims and intellectuals of the Islamic world.

Keywords: Resistance, Jurisprudence, Islam, Dominion, Defense, Ayatollah Khamenei

*. Department of Islamic Studies, Tafresh University, Tafresh, Iran, ali_malaki70@yahoo.com.

تبیین مبانی فقهی مقاومت در اندیشه

آیت‌الله خامنه‌ای دام‌ظله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۷

علی ملکی

(۱۸۸-۲۰۹)

چکیده

از مهم‌ترین وظایف هر نظام سیاسی، ترسیم راهبردهای کارآمد برای ترسیم هندسه تعاملات در داخل کشور و مواجهه با واحدهای سیاسی در عرصه روابط بین‌الملل است. برای چنین مواجهه‌ای راهبرد گام دوم انقلاب اسلامی بر اساس بیانیه رهبر معظم انقلاب، مقاومت شناخته شده است. بررسی مبانی فقهی مقاومت در جمهوری اسلامی، می‌تواند شیوه تعامل با کشورها، نهادها و سازمان‌های بین‌المللی را مشخص نماید. از این رو مسئله اصلی پژوهش این است که مبانی مقاومت مورد نظر آیت‌الله خامنه‌ای دام‌ظله در منظومه فقه شیعه چه جایگاهی دارد و آن را با کدامیک از ابواب فقهی می‌توان تبیین نمود؟ مهم‌ترین دستاورد پژوهش حاضر، تبیین مبانی فقهی مقاومت به‌عنوان مؤلفه‌ای تعیین‌کننده در معادلات سیاسی، اقتصادی جامعه اسلامی و غلبه بر چالش‌های ناشی از قدرت‌طلبی نظام سلطه جهانی است. تحقیق حاضر این فرضیه را پیگیری می‌کند که مفهوم مقاومت مورد نظر آیت‌الله خامنه‌ای دام‌ظله با ابواب مختلف فقهی مانند جهاد دفاعی، تقیه، امر به معروف، و نظایر آن‌ها قابل تبیین است. این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی در خلال مباحث و موضوعاتی مانند مقابله با استبداد در داخل کشور و نفی سلطه، استقلال، دستیابی به تمدن نوین اسلامی در حوزه روابط بین‌الملل، به تشریح فقهی مبانی مقاومت می‌پردازد تا بتواند تبیین معقول و جامعی از آن، فراروی مسلمانان و اندیشمندان جهان اسلام قرار دهد.

واژگان کلیدی: مقاومت، فقه، اسلام، نظام سلطه، دفاع، آیت‌الله خامنه‌ای دام‌ظله.

مقدمه

مسلمانان در دوره رنسانس اسلامی (قرن ۳ تا ۷ هجری)؛ متأثر از آموزه‌های مکتب اسلام، در ابعاد مختلف سیاسی، فرهنگی، اقتصادی به پیشرفت و توسعه رسیدند و از قرن ۸ ه. ق، به تدریج به دلایل مختلف، دچار رکود و افول در پیشرفت و توسعه شدند و جامعه اسلامی با دو مشکل بزرگ استبداد داخلی حکام و استعمار خارجی برای غارت و چپاول منابع مسلمانان مواجه شد. بدین خاطر مقاومت در برابر سلطه فرهنگی، اقتصادی و سیاسی جهان غرب از سوی اندیشمندان مسلمان مطرح شد، تا مسلمانان را به رشد و توسعه گذشته رهنمون کند. انقلاب اسلامی ایران، ادامه این سلسله تلاش‌های متفکران مسلمان معنا می‌یابد. امام خمینی علیه السلام، بنیانگذار جمهوری اسلامی ایستادگی در برابر نظام استبدادی پهلوی و قدرت‌های جهانی را مطرح کردند، اما گفتمان مقاومت به صورت خاص از سوی رهبر انقلاب اسلامی؛ آیت‌الله خامنه‌ای علیه السلام در جهت مقابله با نظام سلطه و تهاجم غرب علیه کشورهای مسلمان برجسته شد. مقاومت از حیث داخلی ایستادگی در برابر سلطه نظام استبدادی و از حیث روابط بین‌الملل ایستادگی در برابر ظلم و نظام سلطه و مقابله با تعدی و تجاوز امپریالیسم جهانی، علیه کشورهای مسلمان و به‌طور کلی جوامع تحت سلطه است. مقاومت اسلامی، در دهه‌های اخیر به گفتمان جمهوری اسلامی ایران چه در عرصه امنیتی و سیاسی و چه در عرصه اقتصادی تبدیل شده است. گام دوم انقلاب اسلامی همانند گام اول، همراه با موانعی سخت و نرم از سوی قدرت‌های غربی بوده است. فشارهای حداکثری از سوی دشمنان، برنامه‌ریزی و اجرا شد. در این میان آیت‌الله خامنه‌ای علیه السلام، بیانیه گام دوم را طرح کرد که دستاوردهای انقلاب، ناشی از مقاومت بوده است و گام دوم انقلاب اسلامی نیز بر این محور قرار دارد. از این رو تدوین مبانی فقهی متناسب و ملازم با مسئله مقاومت اهمیت می‌یابد. سوال اصلی آن است که مبانی مقاومت مورد نظر آیت‌الله خامنه‌ای علیه السلام، با کدامیک از مباحث و ابواب فقهی قابل تبیین است؟ مهم‌ترین دستاورد آن، تشریح مقاومت و تبیین جایگاه آن در فقه شیعه است. این پژوهش تحلیل و تشریح مقاومت از حیث دفاع از جامعه اسلامی (جهاد دفاعی) را ترجیح داده است.

هدف اصلی این مقاله توسعه و تقویت دانش بومی در موضوع مقاومت است؛ برای این

منظور، با روش توصیفی تحلیلی به دنبال تبیین مبانی فقهی مقاومت در ابواب مختلف علم فقه می‌باشیم تا الگوی مناسب و قابل دفاع فقهی در حوزه مقاومت، ترسیم گردد.

۱. تبارشناسی موضوع تحقیق

عالمان و فقیهان شیعه به پیروی از معصومین علیهم‌السلام، هیچ‌گاه زمامداران فاسق و مستبد را به رسمیت نشناخته و با روش‌های گوناگون در حد توان خویش، به رویارویی با آنان پرداخته‌اند. فقه مقاومت که نقطه مقابل فقه سازش و تعایش با ظالمان است، از درون زندگی ۲۵۰ ساله امامان و فقه هزارساله شیعه سربرآورده است. امام خمینی علیه‌السلام پس از حرکت‌های اصلاحی علمای مسلمان، مسئله ایستادگی در برابر سلطه گران و نظام سلطه جهانی را مطرح کردند (موسوی خمینی، ۱۳۸۸، ۱۹: ۵۸ و ۲۰: ۱۱۰). سپس این موضوع به صورت جدی در ادبیات فکری آیت‌الله خامنه‌ای علیه‌السلام، نمود یافت و به صورت یک گفتمان انقلابی درآمد. درباره موضوع مقاومت در گفتمان انقلاب اسلامی دیدگاه‌ها و متون مختلفی منتشر شده است. با توجه به موضوع مورد بررسی که الگوی مفهومی مقاومت را مورد تأکید قرار می‌دهد، منابعی وجود دارد. این منابع، هرچند موضوع مقاومت را محور مطالعه قرار می‌دهند ولی به موضوع مبانی فقهی مقاومت پرداخته‌اند، تنها مقاله‌ای که به صورت مستقیم در این موضوع تمرکز کرده است "مبانی فقهی مقاومت مسلحانه" است که مقاومت را در چهارچوب منابع چهارگانه قرآن، سنت، اجماع و عقل تحلیل کرده است (آصفی، ۱۳۸۸: ۲۱) و با مباحثی که در این پژوهش درباره مبانی فقهی مقاومت توجه شده است، متفاوت است؛ اولاً بر مبانی فقهی مقاومت مسلحانه در قرآن، سنت و عقل توجه نموده است ولی این مقاله به مبانی فقهی مقاومت در ابواب مختلف فقهی پرداخته است، ثانیاً تأکید آن مقاله، صرفاً بر مقاومت مسلحانه است ولی این پژوهش بر جنبه‌های مختلف مقاومت نظر دارد، ثالثاً این مقاله به تبیین فقهی مقاومت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای علیه‌السلام توجه نموده است.

۲. چارچوب نظری تحقیق

بر اساس نظریه فرهنگی فارابی، تغییر در فرهنگ، سبب وصول به مدینه فاضله است. علم مدنی، اخلاق، رفتار و ملکاتی که اگر در مدینه‌ها و امت‌ها به کار رود، مساکن آن‌ها، آباد

می‌شود و به خیرات در این دنیا و سعادت نهایی در حیات دیگر می‌رسند (فارابی، ۱۹۸۶: ۵۴). علم مدنی تبیین می‌کند که توزیع افعال و ملکات در مدینه و حفظ آن‌ها نیازمند ریاست است. ریاست فاضل، ریاستی است که رفتار و ملکاتی که به سعادت قصوی می‌رساند را در مدینه یا امت متمکن ساخته و حفظ می‌کند (همان: ۵۶).

او میان مدینه و جهان از چند جهت تنظیم و تشبیه می‌کند. از سویی نسبت رئیس اول با مدینه و جایگاه او در مدینه را همان‌گونه که در جهان هستی سلسله‌مراتب خاصی برقرار است؛ در مدینه فاضله نیز سلسله‌مراتب خاصی میان اعضا و آحاد آن برقرار می‌کند. پرداختن فارابی به موجود اول و جهان هستی و مراتب آن، تنها یک بحث نظری نبوده بلکه، به‌نوبه خود کنشی فرهنگی و سیاسی نیز به شمار می‌آید زیرا گامی در جهت تشکیل و برقراری مدینه فاضله و به یک معنا بیانیه‌ای برای این مدینه است. فارابی معتقد است مردم با محبت گرد هم آمده و با یکدیگر پیوند می‌یابند (فارابی، ۱۳۹۶: ۷۰-۷۱) و محبت در مدینه فاضله با آراء و افعال مشترک فراهم می‌آید، آثار فارابی مانند «السیاسة المدنیة» و «مبادی آراء اهل المدینة الفاضلة» اقدامی از طرف او در جهت پدید آوردن مدینه فاضله است، یعنی فارابی در ضمن گنش علمی و فرهنگی خود، آرمانی سیاسی را در نظر دارد. هم‌چنین این موضوع نقش عقل و وحی را از جهت ایجاد ارتباط اجزا و مراتب مدینه با ایجاد محبت در مدینه و اهل مدینه نشان می‌دهد.

مدبّر و فرمانروای مدینه با تدبیر خود اجزای مدینه را به هم پیوند می‌دهد، به‌طوری‌که اجزای مدینه برای از بین بردن شرور و به دست آوردن خیرات تعاون و همکاری می‌کنند. انسان برای رسیدن به سعادت یا باید خودش فاضل باشد یا اینکه نیازمند شخص فاضل است و شخص فاضل دارای فضایل نطقی و خلقی است (فارابی، ۱۳۶۴: ۳۰-۳۳). ازجمله فضایل نطقی شخص فاضل علم نظری، یا فضیلت نظری، و تعقل، یا فضیلت فکری، است (همان: ۵۰). کار فضیلت فکری؛ عملیاتی ساختن فضیلت نظری است و این همان کار ویژه‌ای است که وحی نیز بر عهده‌دارد (همان: ۹۸-۹۹). این کار ویژه عبارت است از عملیاتی ساختن حقایق نظری در شرایط خاص به‌صورت ارائه احکام جزئی و موردی.

بنابراین بر اساس نظریه فرهنگی فارابی، تغییر در فرهنگ باعث تغییر در سیاست جامعه، توسعه و آبادانی می‌شود و ریاست فاضل جامعه را به رفتار سعادت‌مندان رهنمون می‌کند. هر

پژوهشی بر اساس یک چارچوب نظری، سامان می‌یابد که هدایت‌کننده آن است. در این پژوهش، با استفاده از نظریه فرهنگی فارابی، مبانی فقهی آیت‌الله خامنه‌ای دامنه‌ای مورد کنکاش قرار می‌گیرد که این مبانی فقهی، سبب بروز راهبردهای عملی مقاومت در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی شده است.

۳- مفاهیم

۳-۱. مفهوم مقاومت

مقاومت مفهومی عام است که حکایت از ایستادگی بازیگر در برابر تحولی دارد که به دنبال تغییر شرایط و مناسبات است. مقاومت در این پژوهش به معنای ایستادگی و پایداری در برابر سلطه داخلی کارگزاران مستبد و مقابله با تجاوز و تعدی نظام سلطه قدرت‌های جهانی در برابر جبهه حق (اسلام) است. رهبر معظم انقلاب نیز مقاومت را ایستادگی در برابر موانع و مشکلاتی که دنیای استکبار و حکام مستبد در برابر پیشرفت جهان اسلام ایجاد می‌کنند، می‌داند و این تعریف را در فرازهای مختلف بیان می‌دارد:

«معنای مقاومت چیست؟ معنای مقاومت این است که انسان راهی را انتخاب کند که آن را راه حق می‌داند، راه درست می‌داند، و در این راه شروع به حرکت کند و موانع نتواند او را از حرکت در این راه منصرف کند و او را متوقف کند؛ این معنای مقاومت است» (بیانات رهبری، ۱۳۹۸/۳/۱۴). ایشان مقاومت دارای سطوح فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در نظر می‌گیرد (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۵/۳۱). هدف این پژوهش تبیین فقهی این مقاومت و ایستادگی است. مقاومت مفهومی عام و ترکیبی از عناصر مختلف فکری و ذهنی است و مقاومت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را شامل می‌شود.

۳-۲-۲. مبانی فقهی مقاومت

مراد از مبانی فقهی مقاومت، تبیین نظری مقاومت با توجه به داده‌های فقهی است؛ یعنی چگونگی و با چه ابوابی از فقه می‌توان موضوع مقاومت را تحلیل و تبیین نمود و فقها از جمله امام خمینی علیه السلام و آیت‌الله خامنه‌ای دامنه‌ای به چه ابوابی از فقه و همین‌طور آیات و روایات معصومین علیهم السلام در این مورد استناد کرده‌اند (بیانات رهبری، ۱۴۰۱/۴/۱۷).

۲-۲-۳. فقه مقاومت

فقه مقاومت اعم از جهاد (جهاد دفاعی، جهاد ابتدایی و جهاد ذبی و....) است. در ابواب مختلف فقه موضوع مقاومت مورد نظر شارع است. فقه مقاومت در دو مورد مطرح می‌شود: الف- مقاومت در برابر سلطه حکومت‌های مستبد بر کشورهای اسلامی، اعتماد و رکن بر آن‌ها.

ب- مقاومت در برابر سلطه جویی و استثمار کشورهای مسلمان از سوی امپریالیسم جهانی. یعنی؛ قدرت‌های جهانی برای سیطره بر منابع، مواد خام و بازارهای جهانی، کشورهای دیگر را به بردگی سیاسی، اقتصادی و فرهنگی می‌گیرند و در برابر آن، نخبگان کشورهای مورد استثمار، مردم را به ایستادگی و مقاومت در مقابل نظام سلطه جهانی، دعوت می‌کنند. مقاومت به این مفهوم در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه مطرح شده است که هدف این پژوهش پردازش نظری آن در فقه شیعه است.

آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه درباره ریشه دینی مقاومت در برابر استکبار جهانی می‌گویند:

مقابله با استکبار، ریشه دینی هم دارد؛ کلمه استکبار و مستکبر و نقطه مقابلش استضعاف و مستضعف در قرآن هست. مبارزه با استکبار هم ممکن است و هم دارای آینده هست و هم برای ملت ایران یک فریضه به حساب می‌آید (بیانات رهبری، ۱۳۷۵/۸/۹).

فقه مقاومت به لحاظ اندیشه و نظر، بر اساس ابواب مختلف فقه بنا شده و الهام گرفته از تکالیف اجتماعی نظیر جهاد در برابر طاغوت، ستمگران و یاغیان، امر به معروف و نهی از منکر، حرمت پذیرش ولایت ستمگران، نفی سبیل و سلطه کافران بر جامعه اسلامی و مانند آن است. فقه مقاومت، فقهی مستقل نیست و همچنین زیر مجموعه صرف فقه دفاعی قرار نمی‌گیرد. این مفهوم به صورت مستقیم در مباحث فقهی و اصولی مطرح نشده، بلکه از مباحث مختلف موجود در ابواب فقه، اقتباس شده است. آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه، راهبرد گام دوم انقلاب اسلامی را مقاومت می‌داند؛ از نظر ایشان، مقاومت دارای تأثیرات زیر بوده است؛ اولاً؛ عمل به تکلیف الهی بوده و مقاومت یکی از وظایف مسلمانان است. ثانیاً؛ مقاومت صلح و امنیت به ارمغان آورده و سایه جنگ را از ایران دور کرده است. ثالثاً؛ سبب

عقب‌نشینی و شکست دشمن شده است، یعنی؛ مهم‌ترین هدف آمریکا که سرنگونی نظام جمهوری اسلامی بوده، در اثر مقاومت، شکست خورده است. رابعا؛ مقاومت، برای کشور ایران، رفاه و امنیت آورده است. خامسا؛ باعث حفظ عزت و اقتدار مردم ایران شده است (بیانات رهبری، ۱۳۸۱/۱۲/۱۳). این موضوع، می‌طلبد که مبانی نظری و فقهی آن مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد. ایشان مباحث مقاومت را از منابع فقهی مانند قرآن، روایات معصومین علیهم‌السلام و عقل استنباط کرده‌اند.

۴. بررسی و تبیین مبانی فقهی مقاومت

در این بخش با توجه به داده‌های فقهی طی طرح چند مطلب به بحث اصلی پژوهش پرداخته خواهد شد. مبانی فقهی مقاومت به دو بخش تقسیم می‌شود:

۴-۱. مبانی فقهی مقاومت در برابر سلطه‌جویی خارجی (قدرت‌های جهانی)

در این قسمت، بخشی از مبانی فقهی مقاومت که مرتبط با مقاومت در برابر کشورهای خارج از قلمرو سرزمین اسلامی و سلطه‌گری ابرقدرتها است، ذکر می‌شود؛ یعنی انصراف اولیه به مقابله با تجاوز خارجی است ولی ممکن است قابلیت تاویل دیگری هم داشته باشد.

جهاد و جهاد دفاعی - در آیات مختلف قرآن کریم، به وضوح جهاد دفاعی بیان شده است؛ *أَذِّنْ لِلَّذِينَ يَلْتَمُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ*. «به کسانی که جنگ بر آنان تحمیل شده، رخصت جهاد داده شده؛ چراکه مورد ظلم قرار گرفته‌اند بدرستی که خداوند بر پیروزی آنان تواناست» (سوره حج، ۳۹). قرآن یکی از ویژگی‌های پیامبر گرامی اسلام را دوستی و رحمت با مسلمین و دشمنی و مقابله با کفار مطرح می‌فرماید: *«مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ الَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ»* (سوره فتح: ۲۹)؛ «محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم پیامبر خداست و کسانی که با اویند، بر کافران سختگیر [و] با همدیگر مهربانند.» در این آیه، شیوهی ارتباطات يك مؤمن ترسیم شده است: رابطه با بیگانگان: «أَشِدَّاءُ» شدت و سختی و رابطه با مومنین (رُحَمَاءُ) محبت و مهربانی است (قرآنی، ۱۳۸۳، ج: ۹، ۱۴۷).

و جوب دفاع از جامعه اسلامی، از مسلمات فقه است و فقهای شیعه و سنی در این مورد

تبیین مبانی فقهی مقاومت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه - علی ملکی (۲۰۹-۱۸۸) / ۱۹۵

اتفاق نظر دارند. به‌عنوان نمونه، صاحب جواهر الکلام معتقد است؛ اگر کفار بخواهند به جوامع مسلمان حمله کنند و درصدد محو شعائر اسلام و شریعت باشند دفاع از کشورهای اسلامی بر همگان واجب است (نجفی، ۱۳۶۲، ۲۱: ۴۷). از نظر شهید ثانی؛ هنگامی که کفار به سرزمین‌های اسلامی هجوم آورند و قصد تسلط بر مسلمانان و چپاول منابع آن‌ها را داشته باشند، جهاد دفاعی لازم است (عاملی، ۱۴۱۳، ۳: ۸). علامه حلی نیز معتقد است؛ از نظر فقهی دفاع از جان، مال و ناموس بر همه مسلمانان واجب است و اگر کسی در جهاد دفاعی کشته شود، شهید محسوب می‌شود (حلی، ۱۴۱۳، ۳: ۵۷۱). از این رو، جهاد دفاعی مصداق بارز مبانی مقاومت است و به‌صورت صریح و واضح احکام جهاد دفاعی در فقه مقاومت، از سوی فقهای اسلام بیان شده است.

تبیین مقاومت از حیث دفاع به‌صورت گسترده در بیانات و موضعگیری‌های آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه وجود دارد (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۵/۳۱).

جهاد ذبی - ذب به معنای دفاع است، الذب عن الاسلام، یعنی دفاع از اسلام و در اصطلاح فقهی به آن جهاد ذبی می‌گویند. جهاد در اسلام بر سه قسم است؛ جهاد ابتدایی، جهاد دفاعی و جهاد ذبی. «جهاد ذبی» در زمانی واجب می‌شود که کیان اسلام به خطر بیفتد. جهاد ذبی شاخص‌های مخصوص خود را دارد و مشروط به اموری همچون علم یا احتمال تأثیر و یا ایمن بودن از ضرر نفسی و یا مالی نیست. این جهاد، واجب عینی است و شامل همه جغرافیای جهان اسلام می‌شود، یعنی؛ هر جا مسلمانی بفهمد که؛ اساس و کیان اسلام، در خطر است، مانند؛ نهضت امام حسین علیه السلام، باید جهاد کند (فاضل لنکرانی، ۱۳۹۴: ۳). جهاد ذبی یکی از مصادیق و مظاهر فقه مقاومت است.

بر این اساس، فقهای شیعه، جهاد ذبی را در کتب فقهی بیان کرده‌اند. علامه حلی معتقد است جهاد در برابر دشمنی که از جانب او، کیان اسلام تهدید می‌شود، واجب است (حلی، ۱۴۰۱۲، ۱۴: ۲۸). شهید اول می‌گوید: جهاد با ستمگر، اگر با خوف نابودی کیان اسلام (اصل و اساس اسلام) و یا ترس از نابودی گروهی از مسلمانان وجود داشته باشد، در این صورت، دفاع بر کسانی که به آنان نزدیک‌اند، واجب است (مکی عاملی، ۱۴۰۶، ۴۴: ۴۴). آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه در فرازهای مختلف، هدف مقاومت را دفاع از کیان اسلام

می‌داند (بیانات رهبری، ۱۳۹۳/۱۲/۲۱) و انگیزه دشمنان اسلام را تضعیف جبهه مقاومت در پیشرفت جوامع اسلامی می‌داند و در این موارد به آیات قرآن و روایات معصومین استناد می‌کنند (بیانات رهبری، ۱۴۰۰/۴/۲۸).

در نتیجه؛ از دیدگاه فقهای شیعه، در مواضعی که دشمن در صدد جنگ، تهاجم، و نفوذ در جامعه اسلامی باشد، شارع اسلام، حکم به جهاد و مقاومت در برابر دشمن داده است. جهاد ذبی به عنوان یک بحث فقهی مصداق بارز برای مبانی مقاومت در برابر سلطه قدرت‌های جهانی بر جامعه اسلامی است.

۳-۱-۱. وجوب تقویت قوای نظامی

یکی از مبانی فقه مقاومت، مبحث تقویت قوای مسلح جامعه در برابر دشمنان اسلام است. وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ (سوره انفال: ۶۰)، یکی از مهم‌ترین موضوعات مقاومت و فقه مقاومت در این آیه شریفه آمده است. تا می‌توانید خودتان را تقویت کنید، اسب‌های جنگی تهیه کنید، و مسلمان‌ها به مرحله‌ای برسند که "تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ" و این آمادگی، یک واجب عینی است. آیت‌الله خامنه‌ای دامه‌عزله در این زمینه بیان کرده‌اند:

"تقویت نیروهای مسلح تقویت کشور است. یکی از ستونهای محکم در تقویت کشور، نیروهای مسلح هستند. البته تقویت کشور فقط به نیروی مسلح وابسته نیست؛ ... حضور نیروهای مسلح و قدرت نظامی هم یک وسیله مهمی برای تقویت بنیه کشور است. این عوامل گوناگون میتوانند کشور را از آسیب‌ها و دشمنی‌ها حفظ کنند و حراست کنند. البته این مال همه کشورها است، مخصوص کشور ما نیست؛ همه کشورها احتیاج دارند به این ابزارهای استحکام، لکن در کشوری مثل کشور ما که با دشمنان قدر و زورگو مثل آمریکا و امثال آن‌ها روبه‌رو است، این اهمیت بیشتری دارد؛ لذا قدرت دفاعی باید تقویت بشود." (بیانات رهبری: ۱۴۰۱/۷/۱۱)

۳-۱-۲. قاعده نفی سبیل

یکی از مباحث علم فقه، نفی سلطه کفار بر مسلمانان است. این قاعده، راه هر گونه اسارت و بردگی سیاسی، اقتصادی و نظایر آن را بر مسلمین می‌بندد و به آنان استقلال سیاسی، نظامی،

فرهنگی و اقتصادی می‌بخشد. این قاعده یکی از مصادیق بحث فقه مقاومت است. مقاومت ابعاد مختلفی دارد و قرآن کریم به موارد مختلف آن اشاره کرده است: مهم‌ترین دلیل این قاعده، آیات قرآن است، از حیث عدم تسلط کفار بر مسلمین در سیاست داخلی و خارجی آیه شریفه سوره نساء است: **لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا** (سوره نساء: ۱۴۱) خداوند، در قوانین و شریعت اسلام، هیچگونه راه نفوذ و سلطه کفار بر مسلمین را باز نگذاشته است. درباره این آیه شریفه دیدگاه‌های مختلف، پیرامون نفس سلطه کفار در دنیا یا آخرت و یا هر دو بیان شده است ولی از دیدگاه علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، این آیه می‌تواند بر عدم سلطه کفار بر مسلمانان در دنیا و آخرت را دلالت داشته باشد، البته تا زمانی که ملتزم به لوازم ایمان باشند (طباطبایی، ۱۳، ...، ۵: ۱۸۹-۱۹۰). از جهت استقلال فرهنگی آیه شریفه سوره مائده آمده است: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ، بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَ مَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ** (سوره مائده: ۵۱). مطابق آیه شریفه؛ اگر فرد مسلمان، فرد کافری را ولیّ خودش قرار داد، از اسلام خارج می‌شود. این آیه از آیات مهم فقه مقاومت در حوزه استقلال فرهنگی است. در حدیث شریف پیامبر صلی الله علیه و آله نیز می‌خوانیم: **الاسلام يعلو ولا يعلى عليه**؛ اسلام همیشه برتری نسبت به سایر مکاتب و ملل دارد و هیچ چیزی بر آن برتری ندارد. امام خمینی رحمته الله علیه درباره استقلال سیاسی درباره قاعده نفی سبیل، در تحریر الوسیله می‌نویسد:

اگر روابط سیاسی دول اسلامی با بیگانگان موجب استیلای آنان بر بلاد مسلمین یا نفوس و اموالشان شود یا موجب اسارت سیاسی مسلمین گردد، بر رؤسای دولت‌ها حرام است که چنین روابط و مناسباتی داشته باشند؛ و پیمان‌هایشان باطل است. و بر مسلمین واجب است آن‌ها را ارشاد کنند و آنان را و لو با مقاومت منفی، به ترك این‌گونه روابط ملزم نمایند (موسوی خمینی، ۱۳۸۰، ۱: ۱۸۵).

مقاومت منفی در عدم پیروی و اطاعت از حاکمانی است که استقلال سیاسی در برابر استعمارگران ندارند.

آیت‌الله خامنه‌ای علیه السلام نیز در راستای مبانی فقهی امام خمینی رحمته الله علیه همواره بر این قاعده در سیاست خارجی اذعان داشته‌اند:

امام بزرگوار ما تقابل ایجاد کردند و فرمودند:

«اسلام امریکایی» و «اسلام ناب محمدی». اسلام ناب و خالص، اسلام توحید و وحدت بین امت اسلامی، اسلام «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا»، اسلام «الْإِسْلَامُ يُعْلَوُ وَ لَا يُعْلَى عَلَيْهِ»، اسلامی که می‌گوید: «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ» برگشت به این اسلام، تنها علاج و نسخه درمان امت اسلامی است و این ممکن است. امروز حرکت به سمت این اسلام، از شرق تا غرب دنیای اسلام، همه جا را فراگرفته و این همان چیزی است که دشمنان اسلام را دستپاچه کرده است (بیانات رهبری: ۱۳۸۲/۲/۲۹).

قاعده نفی سیبل در طول تاریخ شیعه، برای مقاومت در برابر استبداد داخلی و استعمار خارجی استفاده شده است، مانند؛ تحریم تنباکو از سوی میرزای شیرازی، در برابر کمپانی رژی انگلستان، در سال ۱۲۶۸ (ملکی، علی، ۱۳۹۴: ۵۷) و مخالفت امام خمینی علیه السلام با لایحه کاپیتولاسیون در سال ۱۳۴۳، که به معنای اعطای امتیاز مصونیت قضایی به مستشاران آمریکایی در ایران بود و امام بر اساس فقه مقاومت و آیات نفی سیبل، آن را سند بردگی مردم ایران دانستند (ملکی، ۱۳۹۴: ۱۰۰).

۴-۲. عدم جواز بیع سلاح به دشمنان دین

یکی از مباحث مطرح شده در باب مکاسب فقه شیعه، بحث عدم جواز فروش سلاح به دشمنان دین است. این موضوع می‌تواند به‌عنوان یکی از موضوعات فقه مقاومت، مطرح شود، زیرا؛ فروش سلاح به دشمنان مسلمانان، سبب تضعیف مسلمانان و تقویت کفار می‌شود. شیخ مفید از فقهای شیعه معتقد است؛ «بیع السلاح لاعداء الدین حرام و عمله لمعونتهم علی قتال المسلمین». درباره عدم جواز فروختن سلاح به اهل الحرب، روایات متعددی در کتب روایی آمده است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود. روایت کتاب صدوق چنین است؛ «كَفَّرَ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ عَشْرَةٌ... وَ يَأْتِ السَّلَاحُ مِنْ أَهْلِ الْحَزْبِ» (حر عاملی، ۱۴۱۶ق، ۱۷: ۱۰۳). علت این مسئله، به تقویت دشمنان و یا اعانه بر ظالمان بر می‌گردد؛ چنانکه در روایت ذکر شده است؛ «فَمَنْ حَمَلَ إِلَى عَدُوِّنَا سِلَاحًا يَسْتَعِينُونَ بِهِ عَلَيْنَا فَهُوَ مُشْرِكٌ»؛ کسی که سلاحی را به دشمنان ما بدهد که بواسطه آن، علیه ما تقویت شوند، مشرک است. بدیهی است، حرمت بیع سلاح به دشمن، از جهت حرمت کمک به ظالمین و دشمنان اسلام است.

آیت‌الله خامنه‌ای علیه السلام به صورت مستقیم درباره حرمت بیع سلاح به دشمنان، مطلبی بیان نکرده اند و یا نگارنده نیافته است، شاید در این زمان از تاریخ، بیشترین فروش سلاح را کشورهای غربی انجام می‌دهند ولی مباحث ایشان درباره عدم تقویت دشمنان اسلام و نظایر آن، دلالت صریح بر عدم جواز سلاح دارد (بیانات رهبری: ۱۳۹۲/۱/۱). یعنی وقتی که ایشان با تقویت سیاسی و فرهنگی دشمن مخالفت می‌کنند، به طریق اولی، فروش سلاح به کفار را جایز نمی‌دانند.

۴-۲-۱. مبانی فقهی مقاومت در برابر استبداد داخلی حکام

برخی از مبانی فقهی که انصراف به مقاومت در برابر حکام مستبد دارد، بررسی می‌شود:

مقابله با نظام حاکم فاسد و ظالم و عدم جواز رجوع به حاکم طاغوت

بر اساس آموزه‌های دین اسلام و مذهب شیعه، اگر ظالم بودن و فاسد بودن نظام حاکم و تلاش آن برای افساد و تباهی جامعه، تجاوز از حدود الهی و نقض حقوق مردم ثابت شود و از طریق امر به معروف و نهی از منکر نیز، نتوان از ظلم و تعدی او ممانعت کرد، مسلمانان موظفند ولایت او را رها کرده و از تحت سیطره حکومت خارج شوند به دستورات وی توجهی نکرده و برای دآوری و قضاوت نزد او مراجعه نکنند. «فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ» (سوره بقره: ۲۵۶). کفر در این آیه تنها با قلب حاصل نمی‌شود، بلکه نیازمند رویارویی عملی و مبارزه با طاغوت می‌باشد. در آیه دیگری با عبارت "اجتناب از طاغوت" به این معنا اشاره شده است (سوره نحل: ۳۶)، خداوند در جای دیگر قرآن می‌فرماید: «وَلَا تَزْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ» (سوره هود: ۱۱۳)؛ و به کسانی که ستم کرده‌اند، متمایل مشوید که آتش (دوزخ) به شما می‌رسد».

امام صادق علیه السلام در حدیث مقبوله عمر بن حنظله، از مراجعه به طاغوت نهی می‌کند و آن را مستند به آیه شریفه قرآن می‌فرماید: «هرکس (چه در مسئله حق و چه در باطل) نزد سلطان برود، قطعاً نزد طاغوت رفته و هرچه سلطان حکم کند و مال را بگیرد، حرام خواهد بود، حتی اگر حق ثابت او باشد؛ چراکه با قضاوت و به فرمان طاغوت، آن را به دست آورده است؛ طاغوتی که خداوند امر فرموده به آن، کفر بورزیم» (حر عاملی، ۱۴۱۶ق، ۱۸: ۹۹-۹۸).

عدم پذیرش ولایت طاغوت، یکی از مبانی فقه مقاومت است. این موضوع در دیدگاههای فقهی آیت الله خامنه‌ای دامنه‌ای نیز به طور مکرر ذکر شده است (بیانات رهبری، ۱۳۸۰/۱۲/۲۷ و ۱۳۹۰/۱۱/۱۴).

امر به معروف و نهی از منکر

اصل امر به معروف و نهی از منکر در منابع اسلامی، برای نظارت و نقد عمومی سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌ها در جامعه، مورد تأکید قرار گرفته است که شامل حاکمان هم می‌شود، یعنی مردم موظف هستند در صورت سرپیچی حاکمان، از وظایف دینی و اجتماعی‌شان، آنان را از کارهای منکر نهی کنند. این بحث از فقه مقاومت برای مواجهه با حکام و کارگزاران مستبد است. خداوند می‌فرماید: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» (سوره آل عمران: ۱۰۴)؛ و باید از شما گروهی باشند که مردم را به خیر دعوت کنند و امر به معروف و نهی از منکر نمایند».

امر به معروف و نهی از منکر با مراتب سه گانه آن، یک بحث فقهی برای مقاومت در داخل کشور در برابر کارگزاران خودکامه است که بالاترین مرتبه آن، توسل به زور و مقاومت مسلحانه است و پایینترین مرتبه آن انزجار درونی از مستبدان است. در مرتبه میانی امر به معروف می‌توان به مبارزات فکری و فرهنگی و عدم همکاری با کارگزاران مستبد و مبارزه سیاسی در قالب رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی اشاره کرد.

از مباحث مورد تأکید فراوان در دیدگاه فقهی مقاومت در اندیشه آیت الله خامنه‌ای دامنه‌ای پرداختن به امر به معروف و نهی از منکر هم در عرصه سیاست‌های داخلی (بیانات رهبری، ۱۴۰۱/۴/۷) و هم در عرصه تعاملات با سایر کشورها و نیز روابط بین‌الملل است (بیانات رهبری، ۱۳۹۰/۵/۱۶) و در مباحث فقهی، آن به عنوان تنظیم کننده روابط اجتماعی یاد می‌کنند.

احکام مرتد

از دیدگاه فقهای شیعه، اگر کسی از دین خود عدول نموده و آن را اعلان نماید، به گونه‌ای که سبب تزلزل ایمان دیگران شود، مرتد شده و مهدورالدم است. این حکم در ادیان دیگر مانند

یهود و مسیحیت نیز برای حفاظت از اصل دین، وجود دارد (ابراهیمی، ۱۳۹۳: ۶۵). فقهای شیعه برای استدلال در این حکم به برخی آیات قرآن و روایات معصومین علیهم‌السلام استناد کرده‌اند که در ادامه ذکر می‌شود: قرآن کریم در این مورد، آیه‌ای دارد که به زمان بازگشت حضرت موسی علیه‌السلام از کوه طور و ارتداد برخی مردم، بدلیل گرایش به گوساله پرستی اشاره دارد: «فَتَوَبُّوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ» (سوره بقره: ۵۴)؛ توبه کنید و به سوی آفریننده خود بازگردید؛ و خود را (یکدیگر را) به قتل برسانید». بر اساس این آیه، هر چه برهان و معجزه و دلیل بیشتر عرضه شود، تکلیف سنگین‌تر و تخلف از آن خطرناک‌تر خواهد بود. گوساله پرستی، بعد از دیدن آن همه معجزه، توبه‌ای جز اعدام ندارد و حکم مرتد، مرگ است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶: ۱۸۷). درباره حکم مرتد به روایتی نیز در این زمینه اشاره می‌شود؛ امام باقر علیه‌السلام فرموده‌اند: «هر مسلمانی در جمع مسلمانان از اسلام خارج شود و پیامبری پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را انکار و او را تکذیب نماید، به راستی که خون او برای هرکس که شنوای ادعای او بوده، حلال است» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۷: ۲۵۸).

یکی از مبانی فقهی مقاومت، بحث مرتد است، زیرا جوامع اسلامی را در برابر هجمه‌های فرهنگی و روانی دشمن حفظ می‌کند. چنانکه سلمان رشدی، با انتشار کتاب آیات شیطانی همین هدف را داشت. وی در این کتاب، به طرح انواع توهین، دروغ و خیال پردازی علیه شخصیت‌های اسلامی پرداخت (موسوی خمینی، ۱۳۸۹: ۲۶۳). فتوای تاریخی امام خمینی علیه‌السلام و حمایت مسلمانان جهان از آن مصداق کامل مقاومت در برابر توطئه فرهنگی بود.

بحث فقهی مرتد همواره مورد تأکید آیت‌الله خامنه‌ای دامنه‌السلام بوده است و ایشان نشر کتاب آیات شیطانی سلمان رشدی را توطئه تبلیغاتی، علیه جهان اسلام می‌داند (بیانات رهبری، ۱۳۸۷/۱/۱) و در مناسبت‌های دیگر که افرادی به مقدسات اسلام بی احترامی کرده‌اند، به‌عنوان بخشی از جریان مقاومت برای عزت مسلمانان واکنش نشان داده‌اند (بیانات رهبری، ۱۳۸۵/۱/۲۷).

مقابله با بدعت‌ها

یکی از مباحث فقه مقاومت، مقابله با عواملی است که موجب گمراهی شهروندان می‌شود و شامل مقابله با بدعت‌ها، مذاهب باطله و کتب ضاله است. آیت‌الله خامنه‌ای دام‌ظله به این مورد در داخل کشور و نیز در سطح جهان توجه کرده اند (بیانات بیانان رهبری، ۱۳۷۴/۱۰/۱۷). بدعت‌ها، مذاهب باطله و کتب ضاله، سبب تشویش اذهان عمومی جامعه و تضعیف روحیه فرهنگی مسلمانان می‌شود. برخی از فقهای شیعه، نوشته‌هایی را، کتب ضالّه، می‌دانند که علاوه بر گمراه‌کننده بودن، به قصد گمراهی هم نوشته شده باشند. تعبیر کتاب‌های ضاله شامل مقاله‌ها، نامه‌ها، روزنامه‌ها، مجلات و سایت‌های گمراه‌کننده نیز می‌شود. مراد از ضلال، فقط گمراهی در عقاید نیست؛ بلکه احکام شرعی را هم شامل می‌شود. موضوع کتاب‌های ضلال را شیخ مفید در کتاب المقنعه به فقه شیعه وارد کرد. پس از آن، در کتاب‌های فقهای دیگر راه یافت و احکام فقهی اش بررسی شد.

به فتوای فقها، نگهداری، خرید و فروش، نسخه برداری و نشر، مطالعه و آموزش کتب ضاله (به جز در مواردی که از مطالب آن برای اثبات حق و رد باطل استفاده می‌شود) حرام و ازین بردن آن کتاب‌ها واجب است. شیخ طوسی نیز این بحث را مطرح کرده است (طوسی، ۱۴۰۰: ۳۶). همچنین علامه حلی در تذکره الفقهاء بر لزوم فقهی مقابله با کتب ضاله اشاره می‌کند (حلی، ۱۴۱۴ق، ۹: ۱۲۷ و ۱۲: ۱۴۳ و حلی، ۱۳۱۶ق، ۲: ۱۰۲۰).

یکی از مباحث مهم فقه مقاومت، موضوع مقابله با کتب ضاله، بدعت‌ها و مذاهب باطله است، زیرا؛ هدف از آن حفاظت از جامعه مسلمانان در برابر القائنات فرهنگی و جنگ روانی دشمنان اسلام است.

تقیه

موضوع تقیه می‌تواند یکی از مباحث فقه مقاومت باشد. در اصطلاح شرع اسلام، تقیه عبارت است از؛ صیانت خویش از صدمه دیگری با ابراز همسویی با وی در گفتار یا رفتار مخالف حق. تقیه با انواع مختلفی که دارد، یکی از ویژگی‌های مقاومت در مذهب شیعه است و همواره در طول تاریخ، ابزار فعالیتها و مبارزات شیعه در برابر ظالمان محسوب می‌شده است.

تبیین مبانی فقهی مقاومت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه - علی ملکی (۲۰۹-۱۸۸) / ۲۰۳

«یدل علیه مضافا الی الاجماع آیات من الذکر الحکیم، و اخبار متواترة جدا و دلیل العقل و قضاء الوجدان السلیم» (موسوی بجنوردی، ۱۳۷۹، ج: ۱، ۳۸۹). یعنی؛ برای تقیه دلایلی از قرآن، روایات متواتر، عقل و وجدان وجود دارد.

هدف تقیه حفاظت از افراد و جامعه اسلامی در برابر دشمنان است، تقیه نوعی مبارزه منفی است. در مکانها و زمانهایی که امکان نشر ارزش‌های دینی بصورت مستقیم وجود ندارد، با تاکتیک حفظ نفوس و اموال زمینه برای مبارزه و حفظ نیروها در طولانی مدت فراهم می‌شود و این موضوع در انواع تقیه قابل تبیین است. تقیه اقسام مختلفی دارد، تقیه خوفیه، تقیه مداراتیه و تقیه کتمانیه. ریشه تقیه به مقاومت برمی‌گردد. تقیه خوفیه، مداراتیه و کتمانیه، یک نوع مقاومت برای حفظ شیعیان است؛ تقیه خوفیه در برابر استبداد داخلی و همچنین در روابط بین الملل نقش مهمی در فقه مقاومت دارد. لزوم دشمن شناسی، مراقبت از توطئه‌های دشمنان، رصد نمودن فعالیت‌های آنان و مقابله با ترفندهای آنان، از مصادیق تقیه و فقه مقاومت است. تقیه کتمانیه یعنی، اسرار اهل بیت و مسلمانان را باید محافظت نمود؛ بعضی از مقامات و کرامات ائمه معصومین علیهم‌السلام مانند ولایت تکوینی و یا مقاماتی که افراد عادی قدرت تحمل و درک آن را ندارند، نباید در منظر عام و عمومی، بیان شود. اهمیت بحث دشمن شناسی که از سوی رهبر انقلاب اسلامی مطرح می‌شود، در همین زمینه است. تقیه مداراتیه به معنای مدارا با مخالفین شیعه نیز، به‌گونه‌ای در جهت تقویت شیعیان است. در مدارا و همزیست مسالمت آمیز با مخالفان، می‌توان، جبهه واحدی از مسلمانان در برابر قدرت‌های سلطه‌گر جهانی ایجاد نمود.

آیت‌الله خامنه‌ای رحمته‌الله علیه در موضعگیری‌های سیاسی به تقیه، به‌عنوان یک استراتژی تأکید داشته‌اند (بیانات رهبری، ۱۳۶۸/۱۱/۹) و از آن به‌عنوان یک سیاست اسلامی در معادلات سیاسی استفاده کرده‌اند (بیانات رهبری، ۱۴۰۲/۲/۳۰) و معتقدند تقیه صرفاً مربوط به دوران ائمه علیهم‌السلام نیست.

۴-۲-۲. اصل صلح و گفتگو در روابط بین الملل

اسلام پیام آور صلح و دوستی است، آیه شریفه قرآن می‌فرماید؛ **والصلح خیر؛ صلح بهتر**

است (سوره نساء، ۱۲۸) و پیامبر اسلام ﷺ جامعه جاهلی را از جنگ و درگیری دور و به سوی جامعه اسلامی، همراه با گفتگو و صلح دعوت کرد. در روایتی پیامبر خردمندان را کسانی دانسته‌اند که در راه آشکار کردن صلح و سلامت جهانی تلاش می‌ورزند. راوی پرسید: من اولوا النهی قال: هم یغشون السلام فی العالم (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ۱۱۸: ۲۴) خردمندان چه کسانی هستند؟ فرمود کسانی که سلام و صلح را در جهان آشکار می‌کنند. همه کشورها در عرصه روابط بین الملل نیازمند یکدیگرند و نظام اسلامی نیز، از این قاعده بیرون نیست. از این حیث در این پژوهش مبانی فقهی مقاومت در جمهوری اسلامی ایران بر اساس اصل دفاع و جنگ دفاعی در برابر سلطه جهانی بیشتر قابلیت استدلال و پذیرش جهانی دارد. اصل دفاع یک اصل مورد اتفاق در روابط بین الملل است تا جایی که در منشور ملل سازمان ملل متحد نیز ذکر شده است و جنبه قانونی دارد (منشور ملل متحد، ماده ۵۱). این اصل در ادیان مختلف نیز مورد تایید و تأکید قرار گرفته است (افشار، ۱۳۹۱: ۸). مقاومت در جایی است که در مسیر طبیعی جوامع اسلامی برای رسیدن به اهداف دینی از سوی استبداد داخلی و استعمار خارجی موانعی ایجاد شود.

۳-۲-۴. تبیین مبنای فقهی مقاومت بر اساس جهاد دفاعی

با توجه به مباحث گذشته می‌توان به این جمع‌بندی رسید که بحث مقاومت در جمهوری اسلامی ایران با قواعد مختلف فقهی قابل تبیین است، ولی برخی از این قواعد فقهی، برای تبیین مقاومت و مقابله با استبداد حکام و کارگزاران در داخل کشور است، نظیر؛ امر به معروف و نهی از منکر، تقیه، عدم جواز محبت نسبت به کفار، مقابله با نظام حاکم فاسد، مقابله با بدعتها، مذاهب باطله و کتب ضاله، احکام مرتد، عدم جواز رجوع به حاکم طاغوت و برخی قواعد فقهی؛ متناسب با مقاومت در عرصه روابط بین الملل و قدرت‌های جهانی است، نظیر؛ جهاد دفاعی، جهاد ذبی، تقیه، عدم جواز محبت نسبت به کفار، تحریم فروش سلاح به کفار، مقابله با بدعتها، مذاهب باطله و کتب ضاله، احکام مرتد، عدم پذیرش ولایت کفار، نفی سیل و نظایر آن.

تبیین فقهی مقاومت از طریق جهاد ذبی و دفاع از کیان اسلام، دارای مزیتها و چالشهایی

است؛ مزیت آن، بهره‌گیری از الگوی مقاومت در پشتیبانی و حمایت از مسلمانان در اقصی نقاط جهان؛ اعم از گروه‌های مقاومت در فلسطین، لبنان، سوریه، عراق و مناطق جغرافیایی دیگر است. چراکه بر طبق دیدگاه فقهای مسلمان، دفاع از دارالاسلام در برابر دارالکفر واجب است. با این حال، این موضوع محدودیت‌ها و چالش‌هایی را نیز به همراه دارد؛ اولاً ممکن است، پیروان ادیان و باورهای دیگر نیز چنین ادعایی را مطرح نمایند و سبب گسترش اختلافات ادیان مختلف شود و ثانیاً، با توجه به رفتارهای خشن و غیر متعارفی که گروه‌هایی مانند طالبان، القاعده و داعش انجام دادند، اتهاماتی را متوجه مسلمانان شیعه نماید؛ مخصوصاً با امپراطوری رسانه‌ای که کشورهای استعماری از آن برخوردار هستند. ثالثاً، ممکن است سبب تشکیل نیروهای گریز از مرکز و افراطی و اقدامات خودسرانه بنام اسلام شود. همچنین، امکان استفاده دشمنان اسلام از اتهام جمهوری اسلامی به حمایت از تروریسم، طبق تعریف کشورهای استعماری را به همراه دارد. از سوی دیگر، اگر مراد از جهاد ذبی، دفاع از کیان کشور اسلامی باشد، در این صورت در زمره دفاع و جهاد دفاعی نیز قرار می‌گیرد.

برخی قواعد فقهی در مناظرات و استدلال‌های درون‌دینی یا درون‌مذهبی مناسب است، مانند؛ احکام مرتد و مقابله با کتب ضاله، ولی در سطح روابط بین الملل با ملاحظاتی مواجه بوده و ممکن است با عکس العمل واحدهای سیاسی دیگر، سازمانهای بین المللی و نهادهای بین المللی دیگر قرار گیرد، نظیر آنچه در فتوای امام خمینی علیه السلام مبنی بر قتل سلمان رشدی، به وجود آمد و چالش‌هایی را در عرصه روابط برخی کشورهای اروپایی با ایران به وجود آورد. دیدگاه اسلام درباره نشر کتب ضاله و ترویج باورهای باطل و آزادی رسانه‌ای با سایر ادیان و مخصوصاً لیبرالیسم تفاوت دارد.

قاعده عدم جواز فروش سلاح به کفار، تقویت جهان اسلام در برابر دشمنان اسلام سبب می‌گردد. همچنانکه، ارسال سلاح به کشورهای دوست و مسلمان باعث تقویت جبهه مقاومت می‌شود. البته این قاعده با محدودیت‌هایی مواجه است. نوعاً برخی قوانین بین المللی مانند حقوق بشر، نگاه دینی به افراد را نهی می‌کنند و همه افراد بشر را به صورت مساوی می‌بینند. طبعاً کشوری که بخواهد نگاه ایدئولوژیک داشته باشد، مورد فشار سیاسی

نهادهای بین‌المللی قرار می‌گیرد. قاعده عدم جواز فروش سلاح به دشمن، در جهان امروز با محدودیت‌هایی روبروست و نوعاً واحدها، کشورهای دیگر را به‌عنوان دوست و هم‌پیمان در نظر می‌گیرند و یا آنکه فروش سلاح، یکی از منابع درآمد کشورها، محسوب می‌شود. از سوی دیگر، فروش اسلحه و تجهیزات نظامی به کشورهای دیگر، پیامدهای سیاسی و اقتصادی نظیر تحریم‌های مختلف را به دنبال دارد؛ نظیر آنچه در ادعای فروش پهبادهای ایران به روسیه رخ داد.

موضوع قاعده نفی سبیل در سیاست خارجی کاربرد وسیعی دارد و در بحث مقاومت نیز مطرح می‌شود. همچنین این موضوع را می‌توان در قالب دفاع نیز تفسیر نمود. در صورتی که ابعاد دفاعی مقاومت و ارتباط آن با دفاع از جامعه اسلامی تبیین شود، در همه ادیان و باورهای جهانی و سازمان ملل متحد نیز می‌توان از این ایده، دفاع منطقی و عقلانی نمود. این پژوهش نیز به دنبال تبیین مقاومت از طریق مبنای فقهی جهاد دفاعی است و به نظر می‌رسد رهبر انقلاب اسلامی نیز، این مبنای فقهی را بیشتر مدنظر دارد و این موضوع، در اکثر بیانات ایشان قابل برداشت است: «هدف مقاومت عبارت است از رسیدن به نقطه بازدارندگی. هم در اقتصاد، هم در مسائل سیاسی کشور، هم در مسائل اجتماعی، هم در مسائل نظامی؛ باید به نقطه ای برسیم که این نقطه بازدارنده باشد، یعنی بتواند جوری خود را نشان بدهد که دشمن را از تعرض به ملت ایران در همه زمینه‌ها منصرف کند» (بیانات رهبری، ۱۳۹۷/۳/۱۴).

نتیجه

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، «گفتمان مقاومت» به‌عنوان راهبرد جمهوری اسلامی ایران برای حفاظت از منافع ملی چه در بعد داخلی و چه در عرصه بین‌الملل از سوی رهبران انقلاب مطرح شد. طرح مبانی فقهی مقاومت در دو چارچوب نقشه راه ترسیمی توسط رهبران نظام اسلامی و نظریه فرهنگی، می‌تواند جنبه‌های مختلف آن را روشن ساخته و الهام‌بخش کارگزاران نظام اسلامی باشد. این امر، در وهله نخست منوط به تبیین همه جانبه مبانی فقهی مقاومت از منظر رهبر انقلاب اسلامی، آیت‌الله خامنه‌ای دام‌ظله است. بر آن

اساس طرح کلی حاکم بر الگوی مقاومت را می‌توان عملکردی هوشمندانه توسط نظام جمهوری اسلامی در فضای رقابت بین الملل و مقابله با نظام سلطه و استکبار دانست:

۱. هدف علم فقه در تأمین فلسفه عملی نظام اسلامی و تأمین منافع مرزهای عقیدتی جامعه اسلامی، مبتنی بر شرع مقدس اسلام در سطح ملی و تأمین منافع ملی ایران، مبتنی بر چارچوب‌بندی جغرافیایی و سیاسی است.

۲. مقاومت مفهومی عام است و شامل مبارزه با استبداد حاکمان و کارگزاران در داخل جامعه اسلامی و مبارزه و جهاد با تهدیدات و مداخلات قدرت‌های جهانی سلطه‌گر در جوامع اسلامی می‌شود.

۳. مقاومت به صورت مستقل در علم فقه بکار برده نشده است، ولی در چارچوب نظریه هنجاری با ابواب گوناگون در علم فقه، مانند؛ جهاد دفاعی، احکام مرتد، جهاد ذبی، امر به معروف و نهی از منکر و نظایر آن قابل تبیین است و در این مقاله به تشریح هر یک از آن‌ها پرداخته شد.

۴. مسلمانان در طول تاریخ با باورها و مذاهب مختلف به روابط مسالمت‌آمیز پرداخته‌اند و اصل اولیه از دیدگاه قرآن در روابط اجتماعی صلح است. بحث مقاومت در جایی مطرح می‌شود که عوامل داخلی و بین‌المللی برای آزادی و پیشرفت جامعه اسلامی مانع ایجاد می‌کنند.

۵. اگرچه مبانی فقهی مقاومت با ابواب مختلف فقه، درخور توضیح و تبیین است ولی تبیین آن از طریق جهاد دفاعی و دفاع از جامعه اسلامی امری منطقی و دارای پذیرش جهانی است.

کتابنامه

قرآن کریم.

ابراهیمی ورکیانی، محمد، (۱۳۹۳). بررسی و نقد مجازات مرتد در اسلام و سایر ادیان. اندیشه نوین دینی، ۱۰(۳۶)، ۲۳-۴۸.

افشار، اسدالله (۱۳۹۱). مشروعیت دفاع در حقوق بین الملل. روزنامه رسالت، ش ۷۶۰۴، ۱۲. آصفی، محمدمهدی و محمد غروی نائینی (۱۳۸۸). مبانی فقهی مقاومت مسلحانه. اندیشه تقریب، ۱۹(۵)، ۲۱-۳۲.

بیانات آیت الله خامنه‌ای، دسترسی در: farsi.khamenei.ir

حر عاملی، محمدبن حسن (۱۴۱۶ق). وسایل الشیعه. قم، مؤسسه آل البيت علیهم‌السلام. حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۱۲ق)، منتهی المطلب فی تحقیق المذهب. مشهد، مؤسسه الطبع والنشر فی الروضة الرضویة المقدّسة.

حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ق)، قواعد الاحکام. قم، انتشارات جامعه مدرسین. حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۱۴ق)، تذکره الفقهاء. قم، مؤسسه آل البيت علیهم‌السلام. خسروی، علی اکبر (۱۳۷۳). حقوق بین الملل دفاع مشروع. تهران، موسسه فرهنگی آفرینه. موسوی خمینی، سید روح الله (۱۳۸۰). صحیفه نور. تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

موسوی خمینی، سید روح الله (۱۳۸۸). صحیفه امام. تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی. خویی، ابوالقاسم (۱۴۰۱۷ق). مصباح الفقاهة فی المعاملات. قم، نشر الفقاهه سبحانی فر، محمدجواد و همکاران (۱۳۹۱). اندیشه‌های دفاعی فرماندهی معظم کل قوا. تهران، دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین علیهم‌السلام. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۶۹). المیزان. (محمدجواد حجتی کرمانی، مترجم). تهران، محمدی.

طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۱ق). النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی. بیروت، دارالکتاب العربی عاملی، محمد بن جمال الدین مکی (۱۴۰۶ق). اللمعه الدمشقیه فی فقه الإمامیه. تهران، مرکز بحوث الحجّ والعمره.

عمید زنجانی، عباس علی (۱۴۲۱). فقه سیاسی. تهران، انتشارات امیر کبیر.

فارابی، ابونصر (۱۹۸۶). کتاب المله. بیروت، دارالمشرق.

تبیین مبانی فقهی مقاومت در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای علیه السلام - علی ملکی (۲۰۹-۱۸۸) / ۲۰۹

- فارابی، ابونصر (۱۳۹۶). سیاست‌المدنیة. (حسن ملک‌شاهی، مترجم). تهران، سروش.
- فارابی، ابونصر (۱۳۶۴). فصول منتزعه. تهران، مکتبه‌الزهرا.
- فاضل لنکرانی، محمدجواد (۱۳۹۴). جهاد ذبی (دفاع از کیان اسلام). فقه و اجتهاد، ۴(۲)، ۶-۲۶.
- قرائتی، محسن (۱۳۸۳). تفسیر نور. تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق)، الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- مارش، دیوید و استوکر، جری (۱۳۸۸). روش و نظریه در علوم سیاسی. (امیرمحمد حاجی یوسفی، مترجم). تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۴ق). بحارالانوار بیروت، مؤسسه الوفاء.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۶). برگزیده تفسیر نمونه. تهران، دارالکتب اسلامیه.
- ملکی، علی (۱۳۹۴). انقلاب اسلامی ایران؛ زمینه‌ها و پیامدها. قم، پاد اندیشه.
- موسوی بجنوردی، محمد (۱۳۷۹)، قواعد فقهیه. تهران، مؤسسه چاپ و نشر عروج.
- نجفی، محمدحسن (۱۳۶۲)، جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام. بیروت، دار احیاء تراث